

Reactie Dierenbescherming op consultatie Ontwerp-beleidsprogramma Klimaat

De Dierenbescherming is enthousiast over de ambities om de veehouderij duurzamer te maken, maar waarschuwt op voorhand voor een te eenzijdige focus. Op milieu en klimaat wel te verstaan. Een duurzame veehouderij moet immers ook dierwaardig zijn. In het ontwerpprogramma staan verschillende maatregelen genoemd voor de landbouw. De Dierenbescherming wil hierbij de volgende punten meegeven:

1. Geef voorrang aan écht integrale maatregelen, zoals extensivering en betrek de natuur erbij middels ontwikkelingen richting natuurinclusieve landbouw
2. Zorg bij innovatie en technische maatregelen voor een goede toets op dierenwelzijn en doe bij deze maatregelen geen afbreuk aan de omringende flora en fauna
3. Bied in stoppersregelingen alternatieven aan, en weeg ook andere duurzaamheidsaspecten mee, zoals biodiversiteit en behoud/herstel van natuurwaarden
4. Zorg voor aansluiting bij het Convenant Dierwaardige Veehouderij
5. Kom snel met concrete maatregelen voor de eiwittransitie
6. Zorg voor voldoende aandacht voor het verdienmodel van de veehouder waar zowel dierenwelzijn als natuur onderdeel van zijn

1. Geef voorrang aan écht integrale maatregelen (systeemverandering), zoals extensivering

Er wordt sterk ingezet op innovatie op het gebied van technische en managementmaatregelen. Echter, met alleen technische innovaties gaat het klimaatprobleem niet opgelost worden. Verandering van de veehouderij door extensivering, middels bijvoorbeeld natuurinclusieve landbouw, is onvermijdelijk. Ook heeft een grote inzet op technofixes, het risico dat er per maatregel maar één issue wordt aangepakt. Daar komt nog eens bij dat technische innovaties in de praktijk vaak minder reductie oplevert dan verwacht, doordat geen stal het zelfde is en allerlei invloeden zoals het weer, de kruising van het vee, het veevoer, de bediening en het onderhoud van de apparatuur de broeikasgasreductie lager kunnen doen uitvallen. Extensivering is een veel robuustere maatregel en zou dus voorrang moeten krijgen, bijv. in regelingen zoals de Subsidieregeling brongerichte verduurzaming stal- en managementmaatregelen, maar ook bij de ontwikkelingen richting natuurinclusieve landbouw. De Nederlandse natuur heeft te lijden onder de klimaatverandering. De verhoging van de temperatuur en de alsmaar toenemende droogte zorgt ervoor dat vegetaties veranderd zijn en daarmee ook de fauna lokaal verandert; een tekort aan insecten zorgt ervoor dat vogels steeds minder jongen grootbrengen, kalktekort zorgt voor broze botten en dus ongezonde populaties gewervelden, slechte grasgroei door droogte zorgt ervoor dat hazen minder jongen kunnen grootbrengen, omdat de omstandigheden ongunstig zijn. Dit zijn slechts enkele voorbeelden. Bij een integrale aanpak van extensivering van de landbouw middels natuurinclusiviteit snijdt het mes aan twee kanten.

Voorbeeld: extensieve melkveehouderij in veenweidegebieden

Een voorbeeld hiervan is om in veenweidegebieden een lager aantal grootvee-eenheden per hectare te combineren met robuustere rundveerassen, veel weidegang en een vrijlooptal waarin mest en urine worden gescheiden. Hoogproductieve Holstein-Friesian koeien kunnen slecht omgaan met weides met een hoog waterpeil, maar andere, minder hoog productieve rassen kunnen hier wel tegen. Door minder koeien per ha te weiden en robuustere rassen te gebruiken, kan het grondwaterpeil verhoogd worden om broeikasgasemissies te reduceren. De verhoging van het waterpeil leidt ook tot betere omstandigheden voor bepaalde weidevogels en insecten. Robuustere rassen hebben ook als voordeel dat ze minder last hebben van productiegerelateerde ziektes en een langere levensduur hebben. De veehouder kan daardoor besparen op de kosten van jongvee-opfok. Als de kruising naast melk ook wat meer vlees geeft, verdient de veehouder ook wat meer aan het vlees van zijn melkkoeien en kalveren.

Veel weidegang leidt tot reductie van ammoniak en methaan, en draagt bij aan de grondgebondenheid van het bedrijf (minder inkoop van voer).

Een vrijloopstal biedt de koeien veel meer comfort en vrijheid om natuurlijk gedrag te vertonen dan een ligboxenstal, wat bijdraagt aan hun welzijn. Door in de stal een bodem van drainagezand met drainagebuizen te leggen, kan de urine grotendeels afgevoerd worden, terwijl met een mestzeef achter een tractor dagelijks de mest uit het zand gezeefd kan worden. Zo worden urine en mest gescheiden en wordt ammoniakvorming fors verminderd. Uit de urine kunnen mineralen gewonnen worden voor precisiebemesting ter vervanging van kunstmest en de vaste mest kan, al dan niet vergisting, ingezet worden als bodemverbeteraar. Op deze manier verbetert het bodemleven wat ook ten gunste komt aan weidevogels.

2. Zorg bij innovatie en technische maatregelen voor een goede toets op dierenwelzijn

Innovatie en technische maatregelen kunnen nuttig zijn, evt. als aanvulling op extensivering, maar mogen niet ten koste gaan van dierenwelzijn en de natuur. Echter, op dit moment worden deze maatregelen onvoldoende getoetst op de effecten op dierenwelzijn en blijven toetsen op de effecten op de omringende flora en fauna helemaal uit. Bijvoorbeeld in het onderzoeksprogramma Integraal Aanpakken wordt weliswaar gezegd dat dierenwelzijn niet achteruit mag gaan door de te nemen maatregelen, maar als hier niet expliciet op wordt getoetst, bestaat dit risico wel degelijk. Bovendien zou niet alleen gewaakt moeten worden voor achteruitgang van dierenwelzijn, maar moet ook gekeken worden naar maatregelen die niet alleen het milieu, maar ook het dierenwelzijn verbeteren. Milieu moet hierin wel breder gezien gaan worden als zijnde effecten op ecosystemen rondom het bedrijf. Daarom pleiten wij voor een preventieve beleidstoets op dierenwelzijn, en voor het expliciet meenemen van dierenwelzijn in onderzoeksprojecten gericht op (in het geval van Integraal Aanpakken) stikstof- en broeikasgasreductie. Het dierenwelzijn dient dan getoetst te worden door onafhankelijke dierenwelzijnsexperts.

Voorbeelden van maatregelen die een risico voor dierenwelzijn vormen zijn:

- Voeradditieven die de methanogenese beïnvloeden – Koeien zijn herkauwers en produceren van nature methaan bij hun verteringsproces. Doordat additieven hierop ingrijpen wordt de integriteit van het dier aangetast, en kan de (darm)gezondheid nadelig worden beïnvloed. Door de toevoeging van additieven aan het voer verandert ook de mestsamenstelling, wat een negatief effect kan hebben op het bodemleven.
- Selectie in de fokkerij op minder uitstoot / kg melk – Dit kan leiden tot een nog verdergaande selectie op hoge melkproductie. Daarvan is bekend dat het gepaard gaat met ziektes en aandoeningen zoals mastitis, klauwproblemen en aandoeningen rond de voortplanting. De residuen van eventueel gebruikte medicatie komen als nog werkzame stof via mest en urine in het milieu en heeft daar grote effecten op het bodem- en waterleven en daarmee op flora en fauna.
- Emissiearme vloeren – Doordat er mest en urine op de vloer blijft liggen, moeten de koeien voorzichtiger lopen vanwege het risico op uitglijden. En door mest en urine op de vloer is er een grotere kans op pijnlijke klauwaandoeningen, zoals Mortellaro, wat weer aangepakt moet worden met voetbaden, antibiotica en klauwbekappen. De residuen van deze middelen komen als nog werkzame stof via mest en urine in het milieu en hebben daar grote effecten op het bodem- en waterleven en daarmee op flora en fauna.
- Afvangen van emissies uit de stal met bijv. luchtwassers – De ammoniakemissie naar buiten de stal neemt af, maar in de stal blijft het ammoniakgehalte in de lucht voor de dieren en hun verzorgers ongezond hoog.
- Minder eiwit in veevoer – Voor kwetsbare groepen, zoals hoogdrachtige of hele jonge dieren, kan dit leiden tot eiwittekorten.

3. Bied in stoppersregelingen alternatieven aan, en weeg ook andere duurzaamheidsaspecten mee

Een gedeelte van de varkenshouders die in aanmerking kwamen voor de Subsidieregeling sanering varkenshouderijen heeft uiteindelijk besloten niet mee te doen. Naast de hoogte van het subsidiebedrag was voor veel varkenshouders ook de doorkijk naar hun toekomst een doorslaggevende factor bij hun uiteindelijke besluit om te stoppen of niet. Het is belangrijk om hiervan te leren, want juist hier liggen kansen voor een verduurzaming van de 'blijvers'. Een deel van de veehouders die zich aanmeldt voor de regeling zal dit doen om te bekijken of het beëindigen van hun bedrijf voor hen de beste optie is. Bijvoorbeeld omdat ze zien dat hun huidige bedrijf(smodel) niet meer toekomstbestendig is. Deze groep,

die nog niet zeker weet of bedrijfsbeëindiging de juiste keuze is, kan juist open staan voor alternatieve opties, als ze hierin de juiste adviezen en begeleiding krijgen. De overheid zou in dit traject onafhankelijke adviseurs (plattelandcoaches) kunnen inschakelen, bijv. via een voucherregeling, die met deze veehouders de mogelijkheden voor hun bedrijf in kaart brengen, waarbij er uiteraard gekeken moet worden naar de mogelijkheden voor integrale verduurzaming (natuur, milieu, verdienmodel, dierenwelzijn etc.) Dit, inclusief opties om hiertoe aan een duurzamer marktconcept deel te gaan nemen zoals het Beter Leven keurmerk of biologisch, en inclusief mogelijkheden van extensivering in combinatie met verbreding van een veehouderijbedrijf met dubbeldoelrassen, agrarisch natuurbeheer, boerderijverkoop, recreatie, horeca, dagopvang, e.d. Dit kan met name interessant zijn voor bedrijven die al verduurzamingsstappen hebben gezet, en waarvan het zonde zou zijn om deze investeringen niet verder te gebruiken maar voortijdig af te schrijven.

Door in stoppersregelingen zoals de LBV geen rekening te houden met andere duurzaamheidsaspecten, ontstaat het risico dat achteraf blijkt dat kansen zijn gemist om veehouderijbedrijven juist verder te verduurzamen in plaats van te beëindigen. In het bijzonder bestaat ook het risico dat vooral kleine en middelgrote veehouderijbedrijven meedoen aan de beëindigingsregeling en dat hierdoor de veehouderij verhoudingsgewijs nog grootschaliger en industriëler wordt. Hierdoor zal de huidige maatschappelijke onvrede over 'de vee-industrie' blijven bestaan, worden kansen gemist om meer maatschappelijk draagvlak voor de veehouderij te bewerkstelligen, blijft er druk op de veehouderij te veranderen en blijft de boer aan de gang.

Daarom pleiten wij ervoor om bij aangemelde bedrijven niet alleen naar de milieu- en klimaataspecten maar ook naar andere duurzaamheidsaspecten te kijken, zodat deze meegewogen kunnen worden, of in ieder geval achteraf geëvalueerd kan worden wat de bredere effecten van de regeling geweest zijn. Er kan voor een objectieve maatstaf bijvoorbeeld worden vastgelegd of de bedrijven vallen onder de veehouderijssystemen zoals genoemd in de Monitor Integraal Duurzame Stallen of hoe het bedrijf scoort binnen de Biodiversiteitsmonitor, en zo ja, welke, en/of het bedrijf gecertificeerd was door een (top)keurmerk. Dergelijke bedrijven zijn dikwijls integraal duurzamer en komen meer tegemoet aan de maatschappelijke wensen ten aanzien van de veehouderij en natuur. Bij deze bedrijven zou dan ook extra goed gekeken moeten worden of extensivering en/of verplaatsing mogelijk is in plaats van stoppen.

Grond van opgekochte bedrijven kan gebruikt worden voor verschillende bestemmingen. Zo kan het gebruikt worden voor natuur, wat ook de in het wild levende dieren ten goede kan komen. Ze kunnen zo meer ruimte krijgen, en de nieuwe natuur kan gebruikt worden om bestaande natuurgebieden (beter) met elkaar te verbinden, of om buffergebieden te vormen tussen natuur en landbouw.

Daarnaast pleiten we ervoor om vrijkomende grond te gebruiken voor de extensivering van de blijvende veehouderijbedrijven, en deze te gebruiken voor een transitie naar natuurinclusieve veehouderij. Dit kan bijvoorbeeld ook bijdragen aan de doelstelling van de overheid om melkveebedrijven volledig grondgebonden te maken.

De Dierenbescherming is van mening dat om te komen tot een dierwaardige veehouderij alle dieren toegang tot een weide/uitloop zouden moeten krijgen. Dus vrijkomende grond moet ook ter beschikking worden gesteld aan bijv. pluimvee- en varkensbedrijven die willen extensiveren en hun dieren naar buiten laten (zij hebben deze grond op dit moment vaak nog niet).

4. Zorg voor aansluiting bij Convenant Dierwaardige Veehouderij

In het ontwerpprogramma worden dierenwelzijn en het Convenant Dierwaardige Veehouderij niet vermeld. De Dierenbescherming vindt dat het klimaatbeleid niet los gezien kan worden van dierenwelzijn, en dat er gezorgd moet worden voor een goede verbinding tussen beide trajecten. Anders bestaat het risico dat er in de aanpak van klimaat maatregelen worden genomen die niet passen bij een dierwaardige veehouderij en de aanscherping van het artikel 2.1 van de Wet Dieren dat in 2023 in werking treedt.

Aansluiting bij dit convenant is ook in het belang van de veehouders. Het kan immers niet de bedoeling zijn dat ze in het kader van het Programma Klimaat en Energie maatregelen nemen, waarvan vervolgens in het kader van het Convenant dierwaardige veehouderij wordt vastgesteld dat deze in strijd zijn met het dierwaardiger maken van de veehouderij.

Ook hier geldt dat de aanpak van stikstof en natuur en omgekeerd in het convenant dierwaardige veehouderij de aanpak van het dierenwelzijn onderdeel moeten zijn van een zo integraal mogelijk afwegingsproces.

5. Kom snel met concrete maatregelen voor de eiwittransitie

Maatregelen zoals extensivering en uitkoopregelingen dragen bij aan een reductie van het aantal dieren en van de broeikasgasuitstoot in Nederland. Echter, als dit niet gepaard gaat met een ander consumptiepatroon bestaat de kans dat voor in Nederland gestopte bedrijven er in het buitenland veehouderij blijkt. De netto uitstoot van broeikasgassen zal dan internationaal gezien en per kilo in Nederland geconsumeerd product niet dalen. In het Ontwerpprogramma Klimaat wordt wel genoemd dat het IPCC aangeeft dat er veel reductiepotentieel ligt bij gedragsopties zoals dieetaanpassingen (minder dierlijke eiwitten). Tot nu toe blijft de vleesconsumptie in Nederland onveranderd hoog. Het doel van het kabinet is een verhouding van dierlijk/plantaardig eiwit van 50/50 in 2030. Echter, hoe het kabinet dit wil bereiken blijft onduidelijk. Momenteel is de Gezondheidsraad gevraagd advies uit te brengen over de effecten op de gezondheid van de eiwittransitie in het voedingspatroon. Andere concrete stappen moeten nog worden uitgewerkt. We willen het kabinet erop wijzen dat er al veel informatie bekend en beschikbaar is, bijv. in het Planetary Health Diet.¹ De doelen zijn helder, nu is het zaak om deze om te zetten in concrete acties om daadwerkelijk een verschuiving van dierlijk naar plantaardig eiwit te realiseren. Denk bijvoorbeeld aan:

- Prijsprikkels om plantaardige alternatieven aantrekkelijker te maken (zonder dat dit ten koste gaat van het inkomen van de boer);
- De kennis en invloed van verkoopkanalen (supermarkten) inzetten om consumenten andere keuzes te laten maken in hun aankoopgedrag;
- Als overheid nog meer het goede voorbeeld geven door plantaardig als norm te stellen in de eigen catering.

6. Zorg voor voldoende aandacht voor het verdienmodel van de veehouder

Als de veehouder geen goed verdienmodel heeft hij ook niet de financiële ruimte heeft om te investeren in verdere verduurzaming, waaronder terugdringen van stikstof en verhoging van het dierenwelzijn en het aandeel natuur op zijn bedrijf. Voor dit verdienmodel moeten alle schakels in de voedselketen aangesproken worden, in het bijzonder dus ook de voedselverwerkers en de retail. Inzetten op korte, meerwaarde ketens, waarin de schakels afspraken met elkaar maken over verdere verduurzaming en hoe hier een voor iedere schakel faire margeverdeling te realiseren lijkt een goede aanpak. Door dit binnen en niet over ketens heen te doen past het binnen het mededingingsrecht. De ACM zou wel mee kunnen kijken om te beoordelen of het inderdaad op een faire wijze in elkaar zit. Recent heeft de ACM in opdracht van het vorige kabinet ook gekeken of de boeren de meerkosten van bovenwettelijke verduurzamingsmaatregelen wel vergoed krijgen. Het niet aan de boeren vergoeden van wettelijke verduurzamingsmaatregelen en het niet vergoeden van inkoopvoorwaarden, al dan niet via een keurmerk, verlangde bovenwettelijke verduurzamingsmaatregelen valt op te vatten als een oneerlijke handelspraktijk en daar moet de overheid met hulp van de ACM tegen optreden.

---

¹ <https://eatforum.org/eat-lancet-commission/the-planetary-health-diet-and-you/>;
[https://www.thelancet.com/journals/lanplh/article/PIIS2542-5196\(19\)30023-3/fulltext](https://www.thelancet.com/journals/lanplh/article/PIIS2542-5196(19)30023-3/fulltext)